

**EDEBİYATIN TARİHİ VE TARİHİN EDEBİYATI ARASINDA MOSKOF
DESTANLARI I**

***MUSCOVITE EPICS BETWEEN HISTORY OF LITERATURE AND LITERATURE
OF HISTORY I***

***МОСКОВСКИЕ ДАСТАНЫ I МЕЖДУ ИСТОРИЕЙ ЛИТЕРАТУРЫ И
ЛИТЕРАТУРОЙ ИСТОРИИ***

Özer ŞENÖDEYİCİ*

ÖZET

Sözlü kültür ürünlerinin kayıt altına alındığı önemli eserlerden olan cönklerin taranması birçok edebî mahsulün de su yüzüne çıkarılmasına yardımcı olacaktır. Çalışmada, böyle bir bakış açısıyla Millî Kütüphane yazmaları içinde yer alan cönklerde bulunan ve Osmanlı-Rus savaşlarından bahseden destanları inceleyeceğiz. Bu destanların tanıklık ettiği tarihsel hadiseleri tespit ederek, destan sahibi âşığın savaşa ne derece iştirak ettiğini ve savaştan ne şekilde etkilendiğini de göstermeye çalışacağız. Osmanlı Devleti'nin XVIII. ve XIX. yüzyıllarda uğraştığı önemli problemlerden biri olan Rus yayılcılığının millet vicdanında nasıl tepki ile karşılandığı, tarihsel bir veri olarak da önemlidir. Sebebi ne olursa olsun, dinî bir istekle girilen mücadelede âşıkların din büyüklerinden yardım dilekleri, düşmana meydan okumaları, Müslümanları gazaya davet etmelerinin işlendiği bu destanların; “Türk savaş edebiyatı”nın numuneleri olarak işlenmeleri gerekmektedir. Çalışmada tespit edilen yedi “Moskof Destanı” neşredilecek ve bunların tetkiki yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: cönk, savaş edebiyatı, Osmanlı-Rus Savaşları, destan, gaza, âşık edebiyatı

ABSTACT

Scanning of cönks that are important works which is written oral literature outcomes will help to discover lots of work of literature. In this work with this wiewpoint we will examine epics about Ottoman-Russian wars that exist in the cönk collection of Naitonal Library Manuscripts. We will determine the historical events that epics witness and try to show that how the owners of epics participated in war and how he was impressed from war. It's also important as a historical data that how reacted the Russian emperyalism that is one of major problem of Ottoman Empire in XVIIIth and XIXth century in Turkish country's heart. In the war that is participated poets demand assistance from a spritual leader what if the real war reason was; and they throw down the gage to enemy, their invitation for “gaza” exist in these epics. For that reason these epics must be considered as samples of “Turkish

---

* Ahi Evran Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi / Kırşehir - TÜRKİYE

War Literature”. In this work five Muscovite epics which discover by us will be published and studied.

Key Words:

cönk, war literature, Ottoman-Russian wars, epic, jihad, âşık literature

РЕЗЮМЕ

Изучение *джонков*, которые являются важным жанром в турецком устном народном творчестве, поможет выявлению на свет многих других доселе неизвестных литературных памятников. В данной статье мы будем исследовать дастаны, которые являются составляющей *джонков*, находящиеся в национальной библиотеке, и повествуют о турецко-русских войнах. Исследуя исторические события, о которых говорится в этих дастанах, мы попытаемся показать насколько были связаны с данной войной ашуки и какой отпечаток произвели на них события, на этой войне произошедшие. Одна из важных проблем, с которой столкнулась Османская империя в XVIII и XIX вв. была проблема русского империализма. Какой отпор в национальном самосознании турков получила эта имперская политика русских имеет интерес и с точки зрения истории. Дастаны, содержащие в себе обращение ашуков к духовенству, отпор врагам и призыв мусульман на джихад, должны восприниматься как удивительные примеры «турецкой батальной литературы». Семь дастанов, которые были обнаружены в ходе исследования, будут опубликованы и изучены во всех деталях.

Ключевые слова: Джонк, батальная литература, турецко-русские войны, дастан, джихад, литература ашуков.

Türk milleti, çağlar boyunca varlık mücadelesini sürdürürken birçok savaşa girmiş, zafer ve hüsrانlarını dile getiren birçok eserini de kayıt altına almıştır. Genellikle sözlü edebiyat mahsullerini derleyen cönklerde “savaş” konulu birçok eserin varlığı, kimi milletlerce ayrı bir başlık altında incelenen “savaş edebiyatı”nın Türk edebiyatı için de söz konusu edilebileceğini akla getirmektedir. Türe dayalı bir sınıflamaya gidilecek olduğunda, savaştan bahseden eserlerin, bu tasnifte bir ana başlık oluşturacağı öngörülebilir. Aynı literatürün sözlü edebiyat kısmını birçok âşığın terennüm ettiği destanların teşekkül ettireceği de âşıkârdır. Bu bakış açısıyla, Millî Kütüphane Yazmaları içinde yer alan birkaç cönkte bulunan ve Osmanlı-Rus savaşlarından bahseden destanları mercek altına almanın uygun olacağına kanaat getirdik.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nin uğraşmak zorunda kaldığı büyük problemlerden biri olan Rus yayılmacılığı, tarih sayfalarına bir dizi savaş ve anlaşma maddeleri hâlinde geçerken, âşıkların destanlarında da Osmanlı tebaasına mensup bir Türk’ün duyarlılığı ile işlenmiştir. “Gazâ” ve “din kavgası” sözcükleri ile karşılanan bu mücadeleden bahseden destanlarda, tarihsel hadiselerin kronolojik akışı yakalanabileceği gibi, savaşların toplumda uyandırdığı heyecan ve tepkiler de tespit edilebilir. Bu açıdan söz konusu destanları tarihsel verilerin teyit ve tasdikinden ziyade, hadiselerin millet vicdanında neden olduğu çalkantıları ifade etmeleri bakımından değerlendirmek gerekir.

Tarih ve edebiyat ilimlerinin ilgisine muhtaç söz konusu destanları neşrederken, bunların tarihsel karşılıklarına da kısaca değindik. Bozuk bir imlâ ve yazı ile kaleme alınan cönklerde, müstensihthen kaynaklandığı anlaşılın hece vezni hatalarını, uyak ve ayak

problemlerini küçük müdahalelerle gidermeye çalıştık. Metinlerde bu şekilde problemleri kısımlara eklediğimiz sözcük ve ibareleri köşeli parantez “[ ]” ile gösterdik. Çıkartmak zorunda kaldığımız ya da değiştirdiğimiz sözcük ve ibarelerin yazmadaki orijinal biçimlerini sonnotta gösterdik. Bu kısımda ayrıç “/” ile birbirinden ayrılan sayılardan ilki dördlük numarasını, ikincisi ise o dördlükteki mısra numarasını karşılamaktadır. Yırtılma ya da başka bir tahripten ötürü okunamaz hâle gelen kısımları üç nokta “...” ile belirttik. Çalışmanın sonuna, metinlerde geçen kimi terimleri ve sözcükleri açıklayan bir de sözlük ekledik. Destan metninin okunuşunu günümüz ses ve harf özelliklerine göre verdik. Orijinal metinlerin dijital görüntülerinden alıntılar yaparak bunların yazı biçimleri ve imlâları hakkında fikir sahibi olunmasını temenni ettik. Bu şekilde, “Türk savaş edebiyatı” mahsullerinden “Moskof Destanları”nı tespit, teyit ve tetkik ümidiyle ilim âlemine sunduk.

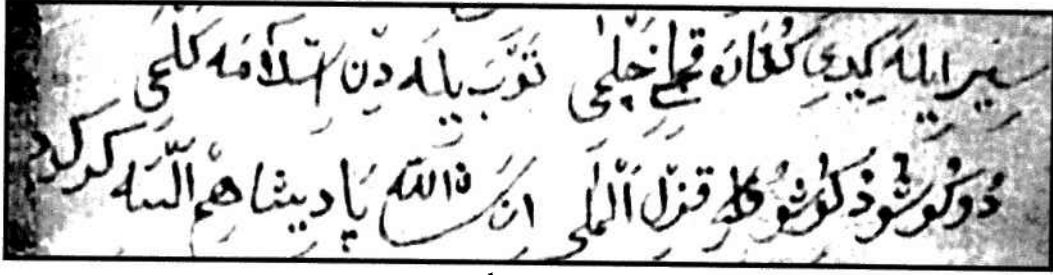
Büyük bir kültür varlığını barındıran ve -her ne kadar imlâ ve yazısı bozuk olsa da- edebiyat araştırmacılarının ilgisini bekleyen cönklerin ne derece önemli materyaller olduklarını bu vesile ile yinelemekte fayda vardır. Bizim tespit edebildiğimiz ve tarihsel karşılıklarını bulabildiğimiz metinler aşağıdadır. Daha ayrıntılı taramalarla “Moskof Destanı” sayısının artacağına şüphe yoktur.

1. 1769-1774 Osmanlı-Rus Savaşları / Âşık Ali [06 Mil Yz Cönk 74]

Âşık Ali’ye ait destanda Sultan Mustafa ve Vezir Ali isimleri anılmaktadır. Şiirde herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Osmanlı Sultanları içinde Rusya ile uzun süren bir mücadeleye girmiş olan Sultan III. Mustafa, destandaki beklentilere göre dövüşe dövüşe Kızıl Elma’yı alacak, Ruslara İslâm dinini kabul ettirecektir. 1769 yılından 1774 yılında “*Küçük Kaynarca Anlaşması*”nın imzalanmasına değin süren bir dizi savaştan oluşan bu mücadele, Osmanlı Devleti açısından tam bir hüsrana ve neticelenmiştir. Osmanlı Hükümdarı hazine varlığına güvenerek ve İstanbul halkının heyecanından etkilenerek Rusya’ya savaş ilân etmiştir (Uzunçarşılı, 1978: 372). Savaş sonunda ise Kırım, Osmanlı toprağı olmaktan çıkmış, Ruslar kendilerini Ortodoks Hıristiyan tebaanın hâmisini ilân ederek, Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü hiçe saymış, imparatorluk toprakları üzerinde birçok ekonomik imtiyaz sahibi olmuştur (Kurat, 1970: 24-40). Bu savaşta, Âşık Ali’nin ifadeleri Müslüman tebaanın desteğinin de beklendiğini göstermektedir: “*Mısır’ın askerleri yek-pâre atlı / Kimi Bağdâdli kimi Dimyâtlı / Yüz biñ ‘Arap gelir yüzü heybetli / Onlar da küffâra yetse gerektir*”

Ancak, hadiselerin gidişi Âşık Ali’nin ve Müslüman Türk tebaanın umduğu gibi gelişmez. Bu savaşta “*Bâbiâli Mısır’dan ne askerî ne de maddî bir yardım bekleyemezdi. Rus savaşının sürdüğü kritik dönemlerde bile Mısırlı tiranların anlaşmazlıkları sürekli devam etti ve büyük bir tehdit altındaki Osmanlı İmparatorluğu’nun menfaatleri göz ardı edildi* (Yorga, 2005a: 389).” Destan metninde yardım beklenen Araplardan, Bağdahlılardan ve Dimyatlılardan da hayır yoktu: “*Mısır valisi Ali Bey’in Akkâ’yı fethetmek ve Dürzüleri kendi davası için kazanmak üzere bir şeyh gönderdiği Suriye’de paşalar yine bağımsız hükümdarlar gibi hüküm sürüyorlardı... Savaşçıları Ruslara karşı tıpkı Diyarbakır, Bağdat ve Musul atlıları gibi hiç savaşmamış olup, hiçbir zaman da savaşmayacak Suriye Eyaleti’nde yabancıların nüfuzu o kadar büyüktü ki ... Türk eyaletinden çok Frenk kolonilerine benziyordu* (Yorga, 2005a: 390-391).” Âşık Ali, savaşın henüz başında yazdığı anlaşılabilir destanında, Osmanlı Sultanı’nın savaşı kazanacağından emin bir görünüm sergiler. Zafer dilekleriyle dualar eden, mensubu bulunduğu ordunun gücü ile övünen ve savaşa dâhil olan âşığın; çatırdayan ancak henüz ihtişamını devam ettiren büyük bir devletin temsilcisi olarak konuştuğu anlaşılmaktadır.

Hâzâ Türkî²

1.

Vaktiñe hâzır ol Moskof kiralı
Üstüñe yakındır serdengeçtiler
Ağalara kılıç bayrak verildi
Siziñ için er dolusun içtiler

2.

Vaktiñe hâzır ol Moskof kiralı
Üstüñe geliyor Sultân Mustafâ
Elvân elvân etmiş tutmuş dağları
Al yeşil bayrağın açmış geliyor

3.

Otuz biñ Arnavud sımaz hâtırı
Yüz biñ yiğide çalar[lar] sâtırı
Hünkâr'ın önünde vezîr şâtırı
Onlar da imdâda gelse gerektir

4.

Mıs[ı]r'ın 'askeri yek-pâre atlı
Kimi Bağdâdlı kimi Dimyâtlı
Yüz biñ 'Arap gelir yüzü heybetli
Onlar da küffâra yetse gerektir

5.

Kollar[da] kılıçlar[a] veriñ çaprâz
Hudâya emânet cümlesi şeh-bâz
Buña döğüş derler oğula bakmaz
Altın taslı saka koşsa gerektir

6.

Cengde seyr eyleñ yiğidiñ hâsın
Kalbinde şehâdet dilinde *Yâsin*
Dîni bir uğruna kılıçlar pâsın
Moskofuñ kanına silmek gerektir

7.

Erenler gâzîler du'â ederler
Vezîr 'Ali Paşa 'askeri n'eder
Gül-bengini çekip düşmanı gider
Onlar da düşmanı atsa gerektir

8.

Vezîr 'Ali Paşa'nın çoktur 'askeri
Dîni bir uğruna verirler seri
Bütün cem' oldular vezîr mehteri
Çeng-i harblerini çalsa gerektir

9.

Salkım saçak atarız [biz] kumbara
Tañrı ‘ömür versin Gâzî Hünkâr’a
Gidi küffâr gelenceğiz imdâda
Sakalı yok saçın yolsa gerek[tir]

10.

Seyr eyle küffârı kılıç çala mı
Tevbeyle dîn-i İslâm’a gele mi
Döğüşü döğüşü Kızıl Elma’yı
İnşâllâh Pâdişâh alsa gerektir

11.

Hünkâr’ıñ öñünden geçen solaklar
El kaldırıñ kabûl olsun dilekler
Seksen biñ evliyâ yüz biñ melekler
Onlar da imdâda gelse gerektir

12.

Gâzîler demine çıkar gideriz
Kırarız küffârı yesîr ederiz
Yıkar kilîsesin câmi’ ederiz
Dîn-i İslâm namâz kılsa gerektir

13.

‘Âşık ‘Ali’ m ceng libâsın giyindi
İnşâallâh pâdişâhim sevindi
Gidi küffâr taşlar alıp döğündü
Küffâr da haddini bilse gerektir

2. 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı

a. Köprülüoğlu [06 Mil Yz Cönk 14]:

Köprülüoğlu’na ait aşağıdaki destan, H. 1244 tarihini vermektedir. 1828-1829 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı’nın devam ettiği esnalarda yazıldığı anlaşılan şiirde, âşığın ifadelerinden hareketle, onun bizzat savaşa katıldığı tespitine ulaşılabılır. Nitekim şiirde geçen “*Bu kere de bize şimdi*”, “*Garip sandı kâfir bizi*”, “*Dört yanımız kâfir aldı*”, “*Bizim ahvâlimiz bil de*” gibi mısralarda, savaşa bizzat iştirak eden bir kimsenin izlenimleri dikkat çekmektedir.

Destan, ifade edilen tarihsel hadiseye dair ayrıntılar içermemektedir. Köprülüoğlu, kötü gittiği anlaşılan sefer için din ulularının yardımını istemektedir. “*Efendim*” hitabıyla seslenen ve yetişmesi beklenen zat, Hz. Muhammet’tir. İçinde bulunulan çetin şartlarda Muhammet Peygamber’in, Hz. Ali’yi yanına alıp, Burak’a binip, yeşil sancağını açarak savaşa teşrif buyurması temenni edilmektedir. Destanda, savaşmaktan yılmış ve içinde bulunduğu durumdan memnun olmayan bir kimsenin serzenişleri dikkat çekicidir. Tarihsel hadiselerle, tarih vermek dışında, açık bir gönderme yapmayan Köprülüoğlu, dâhil olduğu savaşta muharip güçler arasında ezilen ve yitirmeye yakın olan tarafta yer aldığının bilincindedir. Devlet büyüklerinin dirayetsizlikleri karşısında din büyüklerinin manevî gücüne sığınması, çaresizlik psikolojisini açık biçimde ortaya koymaktadır: “*Yurdumuzu kâfir aldı / Ciğerimiz pûyân oldu / Her işimiz saña kaldı / Yetiş yâ Efendim yetiş*”

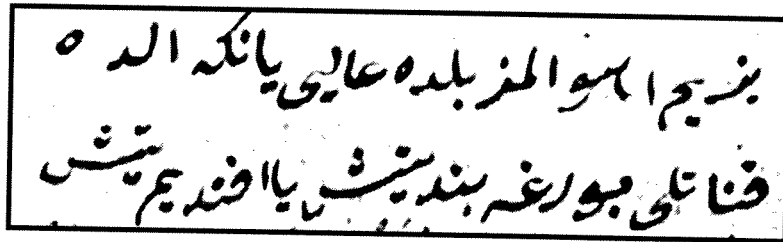
Destanda savaşa iştirak eden gazilerin yaralandıkları ve âşığın bu durumdan derin bir şekilde etkilendiği “kan” sözcüğünün tekerrür ettiği mısralarda görülebilmektedir: “*Gâzîler kana boyandı*”, “*Kana boyandı her gâzi*”, “*Akar gâzileriñ kanı*”, “*Şehirler kana*

boyandı” mısraları, savaşın ne denli kanlı geçtiği hakkında bir fikir vermektedir. Anlatılan savaşın çetin koşulları, tarihsel verilerle de desteklenebilir.

Yunanlı asi çetecilerin İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından “muharip (savaşan)” bir taraf olarak kabul edilmesi sonucunda Osmanlı Devleti ile, adı geçen devletlerin arası açılmıştı. Yunanlıların lehinde gösteri yapmak için Mora açıklarına gelen İngiliz, Fransız ve Rus gemilerinin ortada bir sebep yokken 20 Ekim 1827 tarihinde Osmanlı donanmasını Navarin açıklarında imha etmesi ile Ruslar, Boğazlar ve İstanbul üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için gerekli fırsatı bulduklarını düşündüler. Osmanlı Devleti, saldıran devletlerin bu hareketlerine savaş ilânı ile karşılık verebilecek bir güçte olmadığından protesto etmekle yetinerek Tuna boylarına asker sevkıyatına başladı. Bunun neticesinde Rusya 1828 yılında Osmanlı Devleti’ne savaş ilân etti (Kurat, 1970: 56). Köprülüoğlu’nun ifadesiyle: “*Moskof kâfiri uyandı.*” Ruslar, Boğdan üzerinden Silistre kalesinin önlerine kadar ilerlediler. Doğuda ise Kars ve Ardahan kaleleri düşürüldü. Bu esnada Osmanlı hükümdar II. Mahmut halkına seslenerek, tüm camilerde düşmana karşı hareket çağrısı yaptı. Anadolu’nun muhtelif bölgelerinden savaşa katılmak için İstanbul’a birçok gönüllü akın etti. “*İlk savaş yılının bir sonucu, hem de çok önemli bir sonucu vardı: Osmanlı Devleti, askerî ve siyasi alanlarda yapılan yeni düzenlemeler sayesinde sadece dayanıklılığını kanıtlamakla kalmamış, II. Mahmut’un ideallerine karşı beklenmedik bir yüreklilik ve olağanüstü bir isteklilik de göstermişti. Rus Çarı İstanbul’a bir fatih olarak girebilmek, sultanın son askerî gücünü de kırmak ve Türkiye’nin bundan sonraki varlığını kendi teveccühüne ve siyasi merhametine bağlı bir ülke hâline getirebilmek ümidi ile yola çıkmıştı* (Yorga, 2005b: 288).” Bâbü’l-İstisnâ, Rum meselesi konusunda geri adım atmayı reddetmiş, ancak 26 Eylül 1829 yılında onaylanan Edirne Antlaşması’na kadar gelişecek olan bozgunlar silsilesinin önüne geçememiştir. Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti Karadeniz’in bütün doğu sahilini, Balkanlar’da Tuna deltasını Ruslara vermekle kalmamış, Gürcistan’da Türklerin meskûn olduğu bölgeleri de Ruslara bırakmıştır. Bu suretle Karadeniz’de Rus sahillerinin uzunluğu, hemen hemen Osmanlılarınkine eşit hâle gelmiştir (Öztuna, 2004: 456).

Köprülüoğlu’nun savaşın hangi cephelerinde yer aldığı, kimlerin emrinde bulunduğu şiiirden hareketle tespit edilememektedir. Ancak “*Garîp sandı kâfir bizi*”, “*Dört yanımız kâfir aldı*”, “*Bunca İslâm esîr oldu*”, “*Erenler bunda gelmedi*”, “*Bizde i’tidâl kalmadı*” dizeleri, kâfir elinde kalan, yurdunun düşman eline geçişinin acısını duyan, hasret ateşiyle yanan içli bir askerin peygamberinden medet ummasının sanatkârâne tavrını yansıtmaktadır.

[başlıksız]³

1.

Gözüm nûru şu cihânda
Yetiş yâ Efendim yetiş
Gün gibi ‘âleme doğan
Yetiş yâ Efendim yetiş

2.

Seni gözler iki gözüm
Ayağıña sürsem yüzüm
Dîn siziñdir gayret bizim
Yetiş yâ Efendim yetiş

3.

Od sakallı pîrler ilen
Cümle peygamberler ilen
Hakka yetmiş erler ilen
Yetiş yâ Efendim yetiş

4.

Gâziler kana boyandı
Yandı şu yürekler yandı
Keremiñle bize şimdi
Yetiş yâ Efendim yetiş

5.

Kana boyandı her gâzî
Edelim Hakk'a niyâzı
Garîb sandı kâfir bizi
Yetiş yâ Efendim yetiş

6.

Yeşil sancağıñ yele bir
Görmeğe cânlar hele bir
Dört yanımız aldı kâfir
Yetiş yâ Efendim yetiş

7.

Bizim ahvâlimiz bil de
'Ali'yi yanıña al da
Kanatlı Burag'a bin de
Yetiş yâ Efendim yetiş

8.

Yurdumuzu kâfir aldı
Ciğerimiz pûyân oldu
Her işimiz saña kaldı
Yetiş yâ Efendim yetiş

9.

Gelmediñ hey cânlar cânı
Akar gâzileriñ kanı
Yeşil sanca[k] ister seni
Yetiş yâ Efendim yetiş

10.

Beytullâh'dan mahrûm kaldık
Hasret âteşine yandık
Biz kâfir elinde kaldık
Yetiş yâ Efendim yetiş

11.

Biñ iki yüz kırk dört oldu
Cihân küffârlar[la] doldu
Bunca İslâm esîr oldu
Yetiş yâ Efendim yetiş

12.

Müslümân dîni sınıandı
Şehirler kana boyandı
Moskof kâfiri uyandı
Yetiş yâ Efendim yetiş

13.

Erenler bunda gelmedi
Yohsa destûr mu olmadı
Bizde iktidâr kalmadı
Yetiş yâ Efendim yetiş

14.

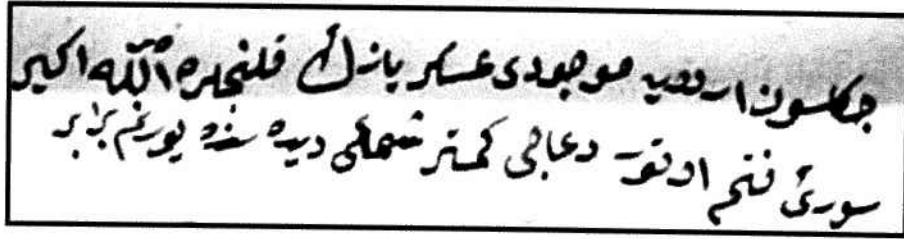
Hünkârımdır cânlar cânı
Yok mu bu derdiñ dermânı
Köprülüoğlum dir k'anı
Yetiş yâ Efendim yetiş

b. Şem'î [06 Yz Cönk 36 / 06 Yz Cönk 84]

Şem'î'ye ait destan, Sultan II. Mahmut devrinde Ruslarla yapılan 1828-1829 savaşıdan bahsetmektedir. Bu savaş esnasında Sultan II. Mahmut'un yaptığı gibi tüm Müslümanları gazaya davet eden Şem'î, din büyüklerinden yardım beklemektedir. Destanda ismi geçen ulular şunlardır: Hazreti Ali, yüz yirmi dört bin peygamber, Hazreti Âdem, Ebû Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hamza (Hz. Muhammet'in amcası), Zâl oğlu Rüstem [dînî bir karakteri yoktur], Fâtımatü'z-Zehrâ, Hızır ve İlyas, Celâleddin-i Rûmî, İbrâhim Edhem, Fahr-i 'Âlem (Hz. Muhammet).

Hüsrân ile neticelenecek savaşın başında Şem'î'nin oldukça ümitli olduğu anlaşılmaktadır. Şem'î'nin 1783-1839 yılları arasında Konya'da yaşamış meşhur bir âşık olduğunu da eklemek gerekir.

[başlıksız]⁴

1.

Ne deñli var ise ervâh-ı mü'min
Bu cengde Allâhu a'lem berâber
Bay [u] gedâ yüz biñ 'asâ-yı miskin
Ricâl-i gâ'ibân mübhem berâber

2.

Kuşandı 'askere sol ile sağı
Bellerinde âhen gayret kuşağı
Yürüttü önünce tûğu sancağı
İzn-i Hak'la sadr-ı a'zam berâber

3.

Gökte melâ'ikler bizimle bile
Hazret-i 'Ali [de] bindi Döldül'e
Yüz yigirmi dört biñ peygamber ile
Atamız Hazret-i Âdem berâber

4.

Ebû Bek[i]r 'Ömer Hazret-i 'Osmân
'Amm-i Resûlullâh Hamza Kahramân
Temür ton giymiş hezâr pehlevân
Her biri Zâl oğlu Rüstem berâber

5.

Git sefere kulu iseñ Allâh'ıñ
Gitmez iseñ ümmeti değılsiñ şâhıñ
Nûr-ı dîdeleri Resûlullâh'ıñ
Fâtımatü'z-Zehrâ mahrem berâber

6.

Şehîdân zümresi oldular hâzır
Cümlenin ma'bûdu Yaradan nâzır
Ordu ordu gezer İlyâs'la Hız[i]r
Yaralı kullara merhem berâber

7.

Geldi Kudretullâh uyandı dünyâ
Bu gazâyâ cümle olduk müheyyâ
Ser-firâz evliyâ Hazret Mevlânâ
Yanınca İbrâhîm Edhem berâber

8.

Bu seferiñ halk olundu ricâli
Buldu kemâlini yakîn zevâli
Mey yerine hâ'in Moskof kırâli
Gezdirseñ yanıñca olsam berâber

9.

Bu gazâyâ giden kul olur makbûl
İnşâllâh bu sene fütûhât me'mûl
Gâzî Sultân Mahmûd sancağ-ı Resûl
Fahr-i 'âlem Nûr-ı Ekrem berâber

10.

Yüz elli biñ 'âlim 'ilm ile 'âmil
Kuşandı miyâna seyf-i hamâ'il
'Ali Paşa oldu sancağa hâmil
Vezîr-i muhterem mülhem berâber

11.

Çekilsin orduya mevcûd-ı 'asker
Yazıñ kılınçlara Allâhu ekber
Sûre-i Feth okur du'âcı kemter
Şem'î dîdesinde pür-nem berâber

3. 1853-1856 Osmanlı Rus Savaşı (Kırım Savaşı)

a. Selîmî [06 Mil Yz Cönk 236]

Millî Kütüphane'deki cönklerde tespit edebildiğimiz birkaç “*Moskof Destanı*” 1853-1856 yılları arasında vuku bulan Osmanlı-Rus Savaşı'nı konu almaktadır. Bunlardan Selîmî'ye ait olanı, gaza ruhuna sahip bir Osmanlı askerinin meydan okuyuşlarını konu almaktadır. Barındırdığı ifadelerden hareketle destanın, savaşın henüz başında yazıldığı anlaşılmaktadır. Din uğruna savaşan Selîmî, din ve devletin bekası için gaza yollarına düşmüş, en kanlı çarpışmalar için motive olmuş bir asker; padişahına sadık bir kuldur. Mensubu bulunduğu orduya, onun teçizatına ve komutanlarına güveni tamdır.

Selîmî, destanında dâhil olduğu savaşın siyasî nedenlerine değinmemiştir. Onun için savaş, “*din gavgası*”dır. Kendi davasının kesin delillerle desteklendiğine inanmış olan âşık, kâfir olarak nitelediği Moskof'un davasının ise “*kıl kadar*” değerinin olmadığını ifade etmektedir. Destanda düşmanın hakîr görülmesi ve zafere duyulan mutlak inanç, “*Kızıl Elma*” idealinin de yâd edilmesi yoluyla savunmadan ziyade saldırı amaçlı bir sefer içinde bulunulduğunu teyit etmektedir: “*Sıdk ile bend olduk Ganî Mevlâ'ya / Bize bizim îmânımız sermâye / Bir ordu kurarız Kızıl Elma'ya / Petrepol'e kadar meydânımız var*”

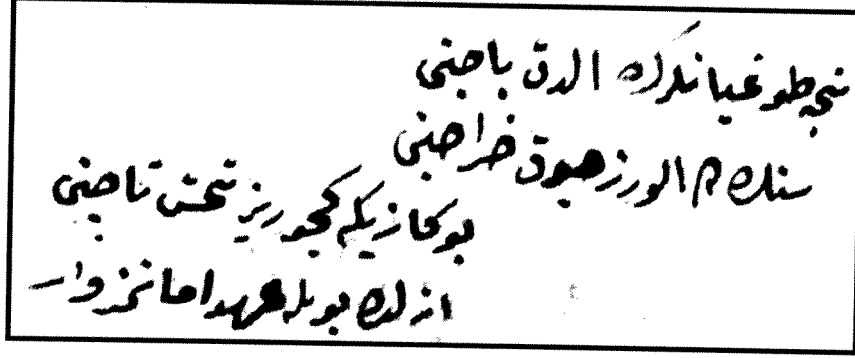
Destandaki ifadeden hareketle, farklı devirlerde farklı mekân isimleri ile birlikte yâd olunan “*Kızıl Elma*” mefkûresinin, bu dönemde “*Petrepol (Petersburg)*” olarak tezahür ettiği görülmektedir. Selîmî'nin şiiri, döneminin telakkisini ve savaşın psikolojik zeminini kayıt altına alan bir vesika olduğu gibi, estetik değeri haiz söyleyişi ile de dikkat çekmektedir.

Selîmî'nin “*din kavgası*” olarak nitelediği Kırım Savaşı, “*bir bakıma Rusya'nın Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan Hıristiyanları korumak ve ayrıcalıklarını çoğaltmak istemesi iddiasından çıkmıştı* (Uçarol, 1995: 208).” Bu din kavgasının özel bir nedeni olarak “*kutsal yerler*” sorunu, Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebinin temsilcisi olarak Ruslar ve Katolik mezhebine bağlı Batılı devletlerin birbirleri ile çekişmesinin Osmanlı toprakları üzerinde gerçekleşmesinden kaynaklanmaktaydı. “*Türkiye, büyük devlet adıyla bilinen beş Avrupa devletinin bir çeşit vesayeti altında bulunuyor ve her devlet de kendi dinî mezhebine mensup bulunan Hıristiyan tebaanın himayesini istiyor ve onlar aracılığı ile Osmanlı mülkünde siyasî ve ekonomik nüfuz sahibi olmak istiyordu* (Yeniçeri, 2002: 843).”

Rusların dinî bir kisveye büründürdüğü saldırıları, Osmanlının dinî mukavemetiyle karşılanır. Ruslar, çeşitli casusluk faaliyetleri ile Ortodoks tebaayı ve bilhassa Rumları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtırken, Osmanlılar da Hıristiyan kamuoyunu savaş durumunda kendi tarafında görmek için kimi fermanlar yayınlıyordu (Yeniçeri, 2002: 846-847).

Selîmî, destanını savaşın sürdüğü esnalarda yazmış olsa gerektir. Metinde yer alan meydan okumaların, savaşta Osmanlıların üstünlük kazanmaya başladıkları aşamada söylendikleri düşünülebilir. Nitekim savaşın başında Osmanlılar, açılan Balkan ve Kafkas cephelerinde üstünlükler kazanmış, Sinop'taki Osmanlı donanmasının 30 Kasım 1854'te imha edilmesine kadar zaferler serisi farklı cephelerde devam etmiştir. Osmanlı donanmasının Sinop'ta imhası üzerine Batılı devletlerin de Osmanlı Devleti tarafında saf tutması ile Ruslar ateşkese mecbur edilmiştir. Destanda gücünden emin bir ordunun mensubu olarak konuşan Selîmî, birçok mısradaki özgüven ifade eden söyleyişlere yer vermektedir: “*Nice tuğyânların aldık bâcını / Senin de alırsız çok harâcını*”, “*Saňa gösterecek erkânımız var*”, “*Yemediñ mi hiç 'Osmân'ın nârını*”, “*Başıña kopacak tûfânımız var*” mısralarındaki meydan okuma, bu güveni dışa vurmaktadır.

Destân-ı Moskof

1.

Dîn gavgâsı vardır ol kâfir ile
Bizim oña çoktan bürhânımız var
Çalışırız elde olan var ile
'Adâlet sâhibi sultânımız var

2.

Kâfir yine bir kıl kadar da'vâsı
Dönmeyiz ne deñli olsa da 'âsî
Gider kalbimizden silinir pâsı
Dilimizde vird-i Sübhânımız var

3.

'Âlemler çağrışır nusret-i Allâh
Şimden geri nusret bizim inşâllâh
Gazâ yollarında cenâb-ı Allâh
Emânet Hudâ'ya bir cânımız var

4.

Sıdk ile bend olduk Ganî Mevlâ'ya
Bize bizim îmânımız sermâye
Bir ordu kurarız Kızıl Elma'ya
Petropol'e kadar meydânımız var

5.

Erenler bu işe dediler belî
Kılıç kabzasına sundular eli
Tanrı'nıñ Arslânı Hazret-i 'Ali
Ebû Bek[i]r 'Ömer 'Osmânımız var

6.

Dünyâda sağ olan yazısın görür
Kuluna hidâyet Mevlâ'dan gelir
Dîn gavgâsı emr-i haşre dek sürer
Dahi 'adûlarla çok kanımız var

7.

Nice tuğyânların aldık bâcını
Senin de alırsız çok harâcını
Başına geçeriz taht u tâcını
Ezelde böyle 'ahd peymânımız var

8.

Niçin düşünmedin haşrı mel'ûnet
Sancağ-ı şerîf [de] bizde emânet
Haşre dek bâkîdir bu dîn [û] devlet
Resûl-i Ekrem'den fermânımız var

9.

Mülâhaza etmedin soñ encâmını
Çekersin cezândır serencâmını
Mihnet ile geçir cânım şâmını
Saña gösterecek erkânımız var

10.

Ol göğünde aydın indin iliñe
Okumuz patlatır yer bölüğüne
Ne kadar metânet veriş kendiñe
İsmin kaldıracak kemânımız var

11.

Kuyuyu kazmadın kendi boyunca
Düşünmedin çıkacağın dev nice
Gelip bunda tertîbâtı görünce
Ol vakit añladın ne şânımız var

12.

Cennet-i a'lâda vardır yerimiz
Şâh-ı velâyettir bizim pîrimiz
Biñ tabura karşı durur birimiz
Elimizde kılıç kalkanımız var

13.

Ye[me]din mi hiç 'Osmân'ın nârını
Geri dönmez veren olan varını
Hemen tut sen balıkçılık kârını
Bizim ceng etmeğe îmânımız var

14.

Sür'atle anlara gidip çatalım
Taburların birbirine katalım
Bir kîtâlde hezâr toplar atalım
Topçularda atış nişânımız var

15.

Hezâr mermimiz var hezâr paşalar
At başı [hem] berâberce koşalar
Küheylân at ile altın haşâlar
Vezirlerde nice merdânımız var

16.

Yürütürler 'askeri Îrân Tûrân'dan
Kuşatırlar kâfir seni her yandan
Dört yüz biñ piyâde geçti Tuna'dan
Üç yüz biñ atla küheylânımız var

17.

Şimden geri ağzını rüzgâra aç
Kızdırdın İslâm'ı al kendini kaç
Kurtar öz başını al bir yaña kaç
Başına kopacak tûfânımız var

18.

Sağ olsun Şevketli Hünkâr'ın seri
Mâşâllâh hesâbsız vardır 'askeri
Cengci ferizânlar hep iş erleri
Hezâr anda mîr-i meydânımız var

19.

Yaşa Pâdişâhım sen biñler yaşa
Nefesiñ işlesin dağ ile taş
Sâdik vezîrleriñ verdi baş başa
Ebcedinde sâhib-kırânımız var

20.

Mehmed 'Ali Paşa birâderleri
'Abdûlmecîd Hân'ın hoş dilâveri
Cihân ser-'askeri Hak'tır yâveri
Böyle bir yardımcı arslânımız var

21.

Yürüyelim hem deryâdan karadan
Vücûdın kaldırsın Mevlâ aradan
Bize yardım eder ol Hak Yaradan
Hamdülilâh dîn [ü] îmânımız var

22.

Selimî kuluñdur ey kerem kânı
'Afv eyle efendim varsa noksânı
Muhtasarca geçtik işbu destânı
Sonunda dahi bir devrânımız var

b. Bezmî [06 Mil Yz Cönk 1249-06 Mil Yz Cönk 80 6]

Bezmî'ye ait "Kırım Savaşı" konulu destanın Millî Kütüphane Yazmaları içinde iki nüshasını tespit ettik. Bunlardan ilki baştan ve sondan eksik olarak 06 Mil Yz Cönk 80 numaralı cönkte bulunmaktadır. Diğer nüsha, 06 Mil Yz Cönk 1249 numaralı cönkte bulunmaktadır. Bu destan diğer nüshada tahribattan ileri gelen eksikliği gidermekte, mahlasın anıldığı ve sözün tamamlandığı son dörtlüğe değin 44 kıtadan oluşmaktadır. Her iki cönkte de bulunan imlâ tutarsızlıkları ve yanlışlarının yanı sıra yazının da oldukça kötü olması, metinlerin sağlıklı bir biçimde okunabilmesini güçleştirmektedir. Esasen, cönklerde bulunan metinlerin neşrine yönelik ilginin az olmasının bir nedeni de bu olsa gerektir.

Bezmî, söz konusu savaşla ilgili gördüklerini, intibalarını, duygu ve düşüncelerini aktarırken, savaşın Osmanlı tarafındaki psikolojik durum hakkında da fikir vermektedir. Savaşın seyrine batıda açılan cephede şahit olduğu anlaşılan âşık, kronolojik bir sıra takip ederek ve hadiseleri farklı ifade biçimleri kullanarak anlatır. Bu ifade biçimlerinden biri olarak "konuşturma" tekniği dikkati çekmektedir. 13 kıta boyunca "Ömer Paşa" ile "Rusyalı" ismi altında verilen ve muhtelif Rus yetkilileri karşıladığı anlaşılan iki devlet adamının restleşmesine yer verilmiştir. "Ömer Paşam der ki", "Rusyalı der ki" formelleri

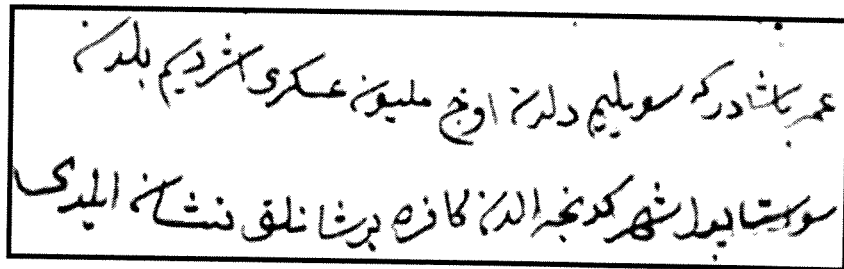
ile başlayan bu kıtalarda, tarafların kendi güçlerini övmeleri, birbirlerinden talepleri ve birbirlerine gözdağı vermeye çalışmaları işlenir. Ömer Paşa, savaş süresince Osmanlı Devleti'nin başarı ile temsil etmiş bir komutandır. Hırvat asıllı bir mühtedî olan Ömer Paşa [asıl adı Mahayla Latos'tur], savaş boyunca neredeyse tüm cephelerde Rusları yenilgiye uğratır (Jorga, 2005: 393). Kırım'a kadar ilerleyen Paşa'nın Rus mevzilerini basması ve onları ağır yenilgiye uğratması haberinin St. Petersburg'a ulaşması, Osmanlı Devleti hakkında "*hasta adam*" sıfatını ilk kez kullanan ve bunu yaygınlaştıran Çar I. Nikola'nın ölümüne neden olur (Kurat, 1970: 74).

Bezmî, savaşın nihayetinde, meydana gelen hadiselerin sonuçlarını bilen biri olarak destanını icra etmiştir. Rusların Sinop'ta Osmanlı donanmasını imha etmesini, savaşa Kudüs ve kutsal topraklardaki talepleri için girmiş olmasını, Ayasofya'yı Balkanlar'da propaganda malzemesi olarak kullanmasını ve ardından hüsrana uğramasını aşağıdaki dörtlük estetik biçimde özetlemektedir: "*Rusyalı der ki aldım deryâyı / Kuds-ı Şerîf için yaptım gavgâyı / Ben sizden istedim Ayasofya'yı / Cihânı başıma zindân eyledî*"

Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki iddiasına kayıtsız kalmayan Batılı devletlerin (İngiltere, Avusturya, Fransa) de Ruslara karşı savaşa girmelerine bir yorum getiren Bezmî, "*Gafûr'dur Rahîm'dir ol Ganî Settâr / Kâfirî kâfire düşmân eyledî*", "*Hakk'ın emriyle geldi bir nidâ / Kâfirî kâfire eyledi a'dâ*" mısralarıyla Osmanlıların bu duruma bakışını da ortaya koymuştur. Yer ve şahıs isimlerinin de bolca kullanıldığı destanda, savaşın cereyan ettiği coğrafya, savaşa iştirak eden devletler ve Osmanlı komutanlarının isimleri anılmıştır. Destandaki verilere göre savaşın seyri verildiğinde, bunların tarihsel birer gerçek olduğu da yapılacak bir mukayese ile pekâlâ görülebilir.

Destan, Türklerde Yaratıcı'nın yeryüzündeki gölgesi kabul edilen ve aynı zamanda halifelik makamında bulunan Osmanlı Sultanı'nın insanları din yolunda gazaya daveti ile başlamaktadır. İsmi anılmamakla birlikte bu Sultan, Abdülmecit'tir. Savaş hazırlıklarının karada ve denizde görülmesinin ardından Almanların (Avusturya ve Prusya) Varna'dan hareket ederek Ruslarla çatışmaya başladığının anlatıldığı destanda deniz savaşlarının ardından Rusların taarruz edip kırılmaları anlatılır. Deniz ve karadan yürütülen askerî güçler şiddetli çarpışmalar yaşarlar. Bu esnada Selim Paşa şehit olur. Ardından Rusyalı ve Ömer Paşa'nın diyalogu başlar. Sivatapol şehri için verilen mücadele ile ilgili olarak söylenen sözlerde Rusların ağır zayiata uğrayarak geri çekilmeleri ve Sivatapol'un Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi konu edinilir. Ardından Azak Denizi'nde ve Kerc (Kerc) şehrinde meydana gelen hadiseler ve şiddetli çarpışmaların anlatıldığı metinde İngiliz ve Fransızların Kerc şehrinin yerle bir etmeleri ve şehirde yağmaya başlamaları anlatılır. Aynı civarda Yeni Kale adı verilen istihkamın Derviş Halil Paşa tarafından ele geçirilmesi ve buranın Mehmet Paşa'ya devredilmesine yer verilir. Mehmet Paşa burada oldukça sağlam bir kale inşa eder. Ancak daha sonra Rusların taarruzları bu kalede bulunanlara orayı zindan eder. Bezmî, destanını Kırım Savaşı'nın hemen bitiminde, 1272 (M. 1855) yılında yazdığını (tahrir ettiğini) de ekler.

Ol ki Tâtâr Hân İde Seyrân Kırım İçin Destân Ehl-i Dil ü İrfân Okuyan El-ân⁷

1.

Zıllullâh-ı ‘âlem gösterdi gazâ
Ümmet [ü] ahhâb[a] beyân eyledi
Uyandı gaflette olan enbiyâ
Çekti sancağını dîvân eyledi

2.

Gazânîñ delîli Hazret-i Habîb
Hamd ü senâ olsun eyledi nasîb
Dîni bir uğruna kuruldu tertîb
Şevketli cihâna fermân eyledi

3.

Yok idi ‘âlemde böyle nişâne
Yayıldı çevreden çark-ı cihâna
Okundu fermânlar ehl-i îmâna
Kamu ‘âlem duyup hayrân eyledi

4.

Görüldü tertîbler yürüdü ‘asker
Çıktılar meydâna er oğlu erler
Evliyâ enbiyâ hep büyük pîrler
Anlar da yürüyüp cevân eyledi

5.

Donanma donandı oldu hâzırân
Bindiler ‘askerler oldular revân
Karadeniz içine çıktılar Almân
Bir vakit Varna’da mihmân eyledi

6.

Kalktılar Varna’dan düştüler yola
Kıt’a katâr oldu Sivâstapol’a
Attılar demiri ettiler mola
Başlandı donanma sûzân eyledi

7.

Donanma nısf oldu geldi bir sürü
Ol mahalden kalkıp ettiler devri
Kırım ülkesinde Güzleve şehri
Vardı sabâhleyin seyrân eyledi

8.

Bend ettiler şehri çekildi ağıâr
Aslâca bir câna gelmedi zarar
Gafûr’dur Rahîm’dur ol Ganî Settâr
Kâfiri kâfire düşmân eyledi

9.

Ol vakit deryânın havâsı coştı
Sonradan mevc urup coştukça coştı
Bir mahzûn donanma karaya düştü
Hudâ bir şiddetli tûfân eyledi

10.

Alındı ol mahal yapıldı tabyâ
Ceng etmeden nasîb eyledi Mevlâ
Bu kadar kâfirân bıraktı eşyâ
'Ak[1]lda ol kâfir noksân eyledi

11.

Havâlar kış oldu geldi eyyâmı
Bir geceniñ nısfı oldu encâmı
Ol sabâh vaktinde bastı İslâm'ı
Kendisi kırılıp pişmân eyledi

12.

Başlandı âteşe ardında siper
Üç hüçüm eyleyip kılmadı mürûr
Deryâdan donanma karadan 'asker
Maşatlık boyunu al kan eyledi

13.

Hakk'ıñ emriyle geldi bir nidâ
Kâfiri kâfire eyledi a'dâ
Fakat Selîm Paşa oldu şühedâ
Anı Hak cennete gılmân eyledi

14.

Rusyalı der ki [siz] çıkıñ deñize
Kıraldan bir haber gelmiştir bize
Güzleve şehrini bahş ettim size
Sivâstapol baña dermân eyledi

15.

'Ömer Paşam der ki gez sağda solda
Güzleve'yi aldım gözlerim yolda
Hâzır ol vaktine Sivâstapol'da
Zîrâ ordularım devrân eyledi

16.

Rusyalı der ki ejderhâ şekilli
Benim topçularım gör nasıl cengli
Dört milyon 'askerim eli tüfekli
Sivâstapol için Almân eyledi

17.

'Ömer Paşam der ki seyr eyle nârı
Üç milyon piyâde yüz biñ süvârî
İngiliz Fransız bekler civârı
Sardulya bir milyon her ân eyledi

18.

Rusyalı der ki söyleyim [ben] saña
Altı düvel gelsin dayanmaz baña
Vermem Sivâstapol bende bir yaña
İsterse düşmânım cihân eyledi

19.

‘Ömer Paşam der ki sözüme bakıñ
Sivâstapol şehrin bu gece yakıñ
‘Askerim gaflette olmasın sakın
Böylece zâbitân devrân eyledi

20.

Rusyalı der ki söz[ler]im âşikâr
Üç biñ pâre toplar kundakta yatar
Seksen dört senelik [bir] mâtemim var
Ettikleri olan meydân eyledi

21.

‘Ömer Paşam der ki diñle bu sözü
Girilsin gavgâya görsün kör gözü
Dumandan tutuldu şemsin [de] yüzü
Semâda figâni rahşân eyledi

22.

Rusyalı der ki ordum[u] kararım
Biñ biñ çıkıñ siz meydâna göreyim
Dört düvele nasıl karşı durayım
‘Âkıbet bizler[i] harmân eyledi

23.

‘Ömer Paşam der ki açtım meydânı
Sel gibi akıttım al kızıl kanı
Evvelki mi sandıñ Âl-i ‘Osmân’ı
Anı Hak Te‘âlâ arslân eyledi

24.

Rusyalı der ki düşmem [ben] figâna
‘Aynı bakmaz oldu silk-i Bu[ğ]dan’a
Üç biñ pâre toplar kaldı düşmana
‘Aklımı başımdan yabân eyledi

25.

‘Ömer Paşam der ki söyleyim dilden
Üç milyon süvârî aşırđım belden
Sivâstapol şehri gidince elden
Kâfir perişânlık nişân eyledi

26.

Rusyalı der ki aldım deryâyı
Kuds-ı Şerîf için yaptım gavgâyı
Ben sizden istedim Ayasofya’yı
Cihânı başıma zindân eyledi

27.

İngiliz Fıransız devlet emrine
Tertîbler görüldü Azak bahrine
Üç pâre tekne Kerec şehrine
Ahmed Paşa anda kaptân eyledi

28.

Yürüdü vapurlar çektiler seri
Aslâ yoktu kör Moskof'ın haberi
Ol Fenerburnu'ndan girdi içeri
Kâfir Akburun'dan dumân eyledi

29.

Kâfir tabyâları etti küşâdı
Deryâlar karaya döktü imdâdı
Bir âteş ettiler yer gök oynadı
Sanki gökten Mevlâ bârân eyledi

30.

Ol dem yılan gibi geriye aktı
Bu kadar eşyâyı mâlı bıraktı
Kendi cephânesi kendini yaktı
Hep kırıldı toplar ziyân eyledi

31.

Yıktılar kâfirin siper yerini
Alıp kaçtı o dem Rus 'askerini
Nasıl ta'rif edeyim Kerec şehrini
Yaktılar büsbütün vîrân eyledi

32.

Ol Kerec şehriniñ nic'oldı hâli
Görenin gözünden gitmez hayâli
İngiliz Fransız bu kadar mâlı
Soydular anda 'üryân eyledi

33.

Bir yerde görmedim böyle binâyı
Büsbütün yaktılar ettiler zâyı'
Beş buçuk ay 'anbarda yandı buğdây
Yandıkça ol ni'met figân eyledi

34.

Yeni Kal'a derler bir metîn kal'â
Alınmak ne mümkün böyle bir binâ
Hudâ emri ile alındı ammâ
Sanki bir yaralı gül-şân eyledi

35.

Kal'aya hükümdâr âdem var idi
İsmi beyân olsun sâdık yâr idi
Dervîş Halîl Paşa kumândân idi
Ganî Yezdân anı merdân eyledi

36.

Soñradan girişten kurdular safı
Düşman zuhûr eder dediler hafı
Yapıldı istihkâm dört bir tarafı
Döndürdü topları 'ayân eyledi

37.

Akburun hâlidir şehirden taşa
Yaptırdı kal‘ayı hem Mehmed Paşa
Altı tabur ile Beğ Mehmed Paşa
Söylensin dillerde bir şân eyledi

38.

Bir kal‘a eyledi tebârekallâh
İngiliz Fıransız dedi eyvallâh
Ehl-i İslâm olan dedi mâşâllâh
Resmini dillere i‘lân eyledi

39.

Mehmed Paşa oldu kal‘a mecbûru
Yaptırdı bulunmaz emsâl meşhûru
Fakat zahmet çekti altı taburu
Soñradan bir taştan zindân eyledi

40.

Dillerde söylensin nâmıñ bir zamân
Deñizden deñize bağlandı Almân
Şimden soñra sende çok ‘asker mihmân
Bir güzel bizlere vatan eyledi

41.

Bu kal‘ayı gören ‘akıllar şaşsa
Söyleyiñ düşman gelmesin boşa
Kal‘ayı yaptırdı ol Mehmed Paşa
Çok âdeme anda ihsân eyledi

42.

Kal‘anuñ mi‘mârın edem beyânı
Bir tabur Ankara olup insânı
Bir tabur neferi şöyle merdânî
Dört tabur Kayseri erkân eyledi

43.

Biñ iki yüz oldu bulmakta eyyâm
Sene yetmiş iki tahrîri tamâm
Ehl-i İslâm buña gelmekte merâm
Cânını burada kurbân eyledi

44.

Bu bir ber-güzârdır yaptım ibtidâ
Okuyan ehl-i dil eylesin bida‘
Derdimend Bezmî‘yi söyleten Mevlâ
Böyle vakitlere destân eyledi

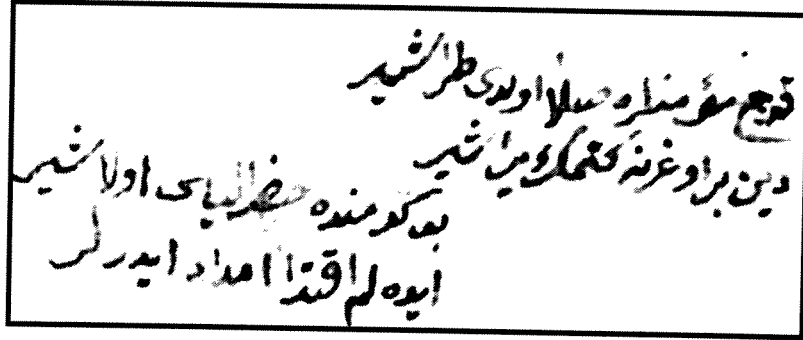
c. Rızâ [06 Mil Yz Cönk 73]

Rızâ‘ya ait destanda, Sultan Mecîd isminin anıldığı ve Kırım Savaşı‘nın başlangıç tarihi olan 1270 (1853) yılının verildiği görülmektedir. Destanda kullanılan ifadeler ve genel üslûp da halîfe emriyle gazâya iştirak eden bir kimsenin savaştan önce Allah‘tan nusret, din ulularından destek taleplerini düşündürmektedir. Siyâsî, askerî, ekonomik ya da sosyal nedeni ne olursa olsun, savaşı “gazâ” olarak algılayan ve dinî nedenlerle savaşa iştirak eden bir Osmanlı askerinin din ulularından medet umduğu, destanda dikkat

çekmektedir. “Osmanlı” sözcüğünün ifade ettiği, İslâm dinine mensup ve halifeye tâbi bir kimse olduğu anlaşılan Rızâ, İslâm düşüncesi içinde farklı fırkaların temsilcisi olan din ulularının tümünü sahiplenir ve hepsinden yardım diler. Günümüzde de halk arasında muteber olan, din ulularının ve şehitlerin de savaşa iştirak ettikleri inancı, destanın temel düşüncesi olarak kendini göstermektedir. Bu cümleden olarak şiirde adı geçen, kendilerinden himmet beklenen din uluları dandaki sıralamaya göre şu biçimdedir: Sultân-ı Enbiya (Hz. Muhammet), Hızır, İlyas, Abdülkadir (Geylânî), Veysü'l-Karânî, Aliyyü'l-Murtazâ, Şemsî-i Tebrizî, Sultan Veled, Mevlânâ (Celâleddin-i Rûmî), Hacı Bektâş-ı Velî, Hanîfî (Ebû Hanîfe), İmâm Mâlik, İmâm Şâfi, İmâm Hanbelî, Sultan Abdülmecîd, on iki imam, yüz yirmi dört bin peygamber, Âdem, Havvâ, Seyyid Battâl Gâzî, Fâtimatü'z-Zehrâ, Hasan, Hüseyin, Zâl oğlu Gâlib, İskender⁸.

İslâm halifesi ve Osmanlı Sultanı Abdülmecit'in, Kırım Savaşı'ndan önce Müslümanları bu savaşa davet ettiği ve Rızâ'nın da bu davete icabetle, diğer Müslümanları da aynı şekilde emre itaat ve davete icabet etmeye çağırdığı görülmektedir. Âşık, destanın sonunda iyi Müslüman'ın “gazâ” davetine katılması gerektiğini, dünyaya “elveda” etmek pahasına halife ordusuna iştirak etmekle mükellef olduğunu ifade etmektedir. Savaşın başında yazılan şiirde, tarihsel başka bir göndermeye yer verilmemiştir.

Destân-ı Rızâ Efendi⁹

1.

İnşâ'allâh bu sene nusret bizimdir
Sultân-ı enbiyâ imdâd ederler
Dîn diyânet bizde kuvvet bizimdir
Ervâh-ı enbiyâ imdâd ederler

2.

Koç mü'minlere salâ oldu duraşır
Dîni bir uğruna gitmek yaraşır
Bu günde Hız[ı]r İlyâs ulaşır
Edelim iktidâ imdâd ederler

3.

Şeyh 'Abdülkâdir'le Veysü'l-Karânî
Cihân ikliminiñ sâhib-kırânı
Çâr[-yâr-]-ı güzîni Tañrı Arslânı
'Aliyyü'l-Murtazâ imdâd ederler

4.

Bâ-husûs Şemsî-i Tebrizî velî
Sultân Veled [ki] bâğbânın bülbülü
Serverü'l-'âşıkîn 'ârifin gülü
Hazret-i Mevlânâ imdâd ederler

5.

Sen bu yolda gayret edenlerden ol
'Ahd [ü] misâkını görenlerden ol
Gönlünü açarak gidenlerden ol
Ağniyâ fukarâ imdâd ederler

6.

Hazretü'l-Hâcî Bektâş-ı Velî
Hanîfî Mâlikî Şâfi' Hanbelî
Dört mezheb sâhibi evsâf-ı celi
Makbûl-i Zü'l-'Atâ imdâd ederler

7.

Hazret-i Hak 'ömrünü eylesin mezîd
Pâdişâh-ı 'âlem ol Sultân Mecîd
Kimi olur gâzî kimisi şehîd
Ve sellem 'aleynâ imdâd ederler

8.

Sultân Mecîd Hân kılıncı çekti
Sancağ-ı Resûlü meydâna geldi
'Asker-i İslâm'ı hep da'vet etti
Okunsun *hel etâ* imdâd ederler

9.

Cihân serverine neler ettiler
Taş attılar dışın şehîd ettiler
Mecmû'-ı sahâbe bile gittiler
Ve küllî etkiyâ imdâd ederler

10.

Sultân-ı enbiyâ râhat bulmadı
Gazanîñ yolunda kusûr kalmadı
Kimi İslâm oldu kimi olmadı
Hâlikun rahmetâ imdâd ederler

11.

Tefekkür et sen de yok mudur îmân
Ol kâfir-i bî-dîn dîniñe düşman
Nusret-i mübîn [vi]r bize Yaradan
Makbûl-i [asfiyâ] imdâd ederler

12.

Sene bin iki yüz yetmiş ol[dı tâm]
Cenge hâzır olduk dînle ey hümâm
Bu yolda baş verdi on iki imâm
Cemî'-i şühedâ imdâd ederler

13.

Gûşuña mengüş et sözüm ey ahî
Dünyâda bunlara gelmiştir vah[i]y
Yüz yigirmi dört biñ peygamber dahi
Âdem ile Havvâ imdâd ederler

14.

Evlâd-ı Resûl'den 'ârifîn olan
Seyyid Battâl-ı Gâzî pehlivân
İki şühedâsına tahammül kılan
Fâtimatü'z-Zehrâ imdâd ederler

15.

Hazret-i 'Ali bindi Düldül'e
Rub'-ı meskûn içre düşer gulgule
Hasan ile Hüseyin yanında bile
Şehîd-i Kerbelâ imdâd ederler

16.

Ordu hâzırlanıp kurulunca ceng
Tekbîr alınıp çekiliyor gül-beng
Arz ile semâyâ verilir bir reng
Ve 'ş-şemsü 'd-duhâ imdâd ederler

17.

Bu yolda bizlere çok olur tâlib
Tâlib olan kişi olurlar râgıb
Hezâr biñ Kahramân Zal oğlu Gâlib
Sedd-i İskender [yâ] imdâd ederler

18.

Bu Rızâ der artmaktadır derdimiz
Bir şikâr alacak yok mu merdimiz
'Avn-i Hüdâ ile yanar ferdimiz
Edelim el-vedâ imdâd ederler

4. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi)

a. Âşık Derûn / Derûnî [06 Yz Cönk 36]

Âşık Derûn'a ait destan metni Osmanlı Devleti'nin çözülüş ve dağılıp döneminde kaderini belirleyen, olumsuz neticeleri oldukça uzun bir süre Anadolu Türklüğünün gündemini meşgul eden 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan bahsetmektedir. Destan'ın bulunduğu cönk, yer yer yırtılma ve aşınmadan ötürü okunmaz hâle gelmiştir ve destan metninin yer aldığı sayfalarda yırtıklar bulunmaktadır [Metinde bu kısımlar üç nokta ile gösterilmiştir.]

Osmanlı toprakları ve bilhassa boğazlar üzerinde gözü olan Rusya'nın, Hıristiyan tebaanın haklarını korumak bahanesiyle uygulatmaya çalıştığı yaptırımların Osmanlı Devleti'nce reddedilmesi bahane edilerek açılan savaşta Ruslar, Balkanlar ve Kafkaslar'dan hücum ederler. "*Rus ordusunun hem sayı hem de malzeme, talim, terbiye ve kumanda heyeti bakımından Osmanlı-Türk ordusuna çok üstün olduğu ve bilhassa Rusya'nın ekonomik ve malî durumdan Osmanlı Devleti ile mukayese edilemeyeceğinden Türkiye'nin kısa bir zaman içinde mağlup olacağı sanılıyordu* (Kurat, 1970: 83)." Batıda Gazi Osman Paşa'nın Plevne müdafaası ve doğuda Ahmet Muhtar Paşa'nın başarılı girişimleri, üstün Rus ordusunun ilerleyişini uzun süre geciktirdi ve Ruslara ağır kayıplar verdirdi. Ancak Osmanlı Devleti, kahraman paşaların başarılarını savaşın genelinde gösteremediği için, Rus ordusunu Edirne'de hatta bir müddet sonra İstanbul surlarının dibinde buldu. "*Doksan Üç Savaşı, XIX. yüzyılda Türkiye'nin kaderini belirleyen en önemli savaştır. Bu savaş sonrası Abdülhamid'in tespitlerine göre Türk ordusu ve bürokrasisi cesaretini kaybetmiş, ülkede karamsar bir hava oluşmuş ve Osmanlı yalnızlığı*

mahkûm olmuştu. Bu savaşın Avrupa devletleri üzerindeki tesiri Osmanlı topraklarının paylaşılmasının son aşamaya geldiğini kabul etmek oldu ve fiilî paylaşım başladı (İpek, 2002: 20).”

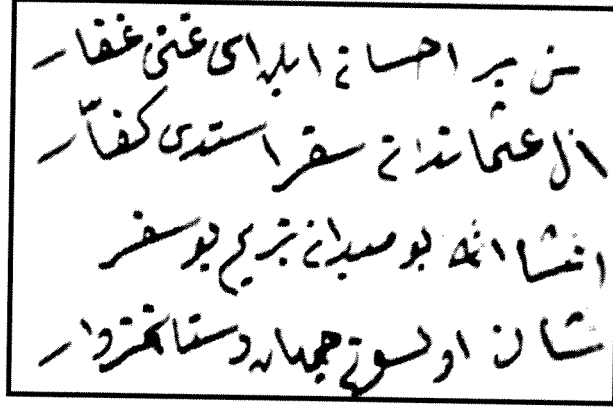
Osmanlı Devleti'nin emperyalist devletlerin tahakkümü altında kalarak büyük topraklar kaybetmesine neden olan Ayastafanos Anlaşması (1878) imzalandığında Osmanlı Devleti, maddî anlamda olduğu kadar manevî anlamda da büyük kayba uğramış ve hakimiyeti altında bulunan Türkler dışındaki tüm milletlerin bir parça koparmak için üzerine çullandığı bir av hâline gelmişti. Bu savaşın konu alan Âşık Derûn'a ait destanda da savaşla ilgili oldukça önemli veriler bulunmaktadır. Destanın 2. dördlüğünde, Osmanlı Devleti'nin etrafında bulunan türlü tehlikelere rağmen II. Abdülhamit'in kafesteki bir bülbül misali kendi hâlinde olması, âşığın da *siyâset bâbında* ve *zıkr-i devlette* Allah'a sığınması sonucunu doğurmuştur. Tebaanın yöneticilere duyduğu güvensizlik bu mısralarda ifadesini bulsa gerektir: “*Şevketli efendim kendi hâlinde / Kafeste bir bülbül gülün dalında / Siyâset bâbında zıkr-i devlette / Sığındık sıdk ile Sübhânımız var*”

Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit ile Rus elçi arasındaki meydan okumalara bakıldığında, Rusların teçizat üstünlüğüne güveni ve bu güvene istinaden söylendiği anlaşılabilir talepler ve tehditler dikkati çekmektedir. 10. dördlükte hükümdarı adına konuştuğunu söyleyen bu şahıs, büyük bir ihtimalle o dönemde Osmanlı siyasetine yaptığı pervasız müdahalelerle tanınan *General İgnatyev* olmalıdır. Osmanlı Sultanı'nın Rus elçisinin tehditlerine karşı verdiği cevaplar, din uğruna savaşmaya hazır, inanmış ve sadık askerlerin şecaatine duyulan güveni yansıtmaktadır. Takatsiz Osmanlı ordusunun savaşa girmemesi için verilen mücadele ve Rusların sürekli kışkırtmaları da destanda kendisine yer bulmuştur. Mısır'a kadar uzanmak, Bağdat ve Basra'yı kendi ticarî emelleri için kullanmak istediğini söyleyen Rus elçisi, haraç almak ve İstanbul'u da ele geçirmek amacıyla olduğunu ifade etmektedir. Osmanlı Sultanı ise, tebaasındaki fukaranın selâmeti ve dini için savaşa gireceğini söylemektedir. Kazakların Rus saflarında savaşması, Moskof elçisinin yenilen tarafın savaş tazminatı vermesini teklif etmesi de destan da dikkati çeken diğer ayrıntılardır.

Bekir Paşa, Derviş Paşa ve doğu orduları komutanı Ahmet Muhtar Paşa'nın isimlerinin anıldığı destanda, Osmanlı Devleti'nin XIX. asırda bir kurtuluş çaresi olarak gördüğü *Osmanlıcılık* akımının da çözüldüğü ve iflas ettiği görülebilmektedir. Derûnî, Osmanlı'nın taarruz gücünü oluşturan ve devletin bekası için çarpışan askerinin geldiği coğrafyayı sayarken adeta siyasî tarihe de kaynaklık eder: “*Urûm'dan Kırım'dan Kars'tan Sivâs'tan / Şâd edip cihânı dîvânımız var*” mısraları Anadolu ve Kırım'dan başka asker kaynağı olmayan Osmanlı ordusunun durumunu göstermektedir. Bu açıdan 1769-1774 Osmanlı Rus savaşını konu alan Âşık Ali'ye ait destan hatırlanacak olursa, o destanda geçen “*Otuz biñ Arnavud sımaz hâtırı / Yüz biñ yiğide çalar sâtırı / Hünkârıñ önünde vezîr şâtırı / Onlar da imdâda gelse gerektir*” ile “*Mısır'ıñ 'askeri yek-pâre atlı / Kimi Bağdâdlı kimi Dimyâtlı / Yüz biñ 'Arap gelir yüzü heybetli / Onlar da küffâra yetse gerektir*” mısralarında sayılan Osmanlı tebaasından geriye yalnızca Anadolu ve Kırım Türklüğü kaldığı anlaşılabilir.

Destanın son dördlüğünde Âşık Derûn'un içinde bulunduğu orduya duyduğu güvensizlik en üst seviyede dile getirilmiştir: “*Âşık Derûn'un gördüğü düştür...*”

Destân-ı Moskof¹⁰

1.

Sen bir ihşân eyle ey Ganî Gaffâr
Âl-i Osmân'dan sefer istedi küffâr
İnşâllâh bu meydân bizim bu sefer
Şâd olsun cephâne destânımız var

2.

Şevketli efendim kendi hâlinde
Kafeste bir bülbül gülüñ dalında
Siyâset bâbında zikr-i devlette
Sığındık sıdk ile Sübhânımız var

3.

Sâhib-i sünnettir her bir gazâda
Karâr-ı şerî'at verildi mezâda
Şefâ'at kânımız rûz-ı cezâda
Resûl Ahmed gibi bürhânımız var

4.

Biñ iki yüz doksan dördünde sene
Umulmazdan fesâd doğdu cihâna
Moskof bir azgınlık kesb etti yine
'Abdülhamîd gibi sultânımız var

5.

Şevketlime düşmândan geldi nâme
Durmadan yol ister Kudüs'e Şâm'a
Dedi şâhım diñlemezim tamâma
Düşmana harb için i'lânımız var

6.

Beyâz ve karalı dört teklîf-nâme
Demiş dürüst görsün yerin tamâma
Felekte gülle atılarda semâya
Asl-ı İslâm yolunu tutanımız var

7.

Cem' olup şurûta verildi karâr
Kimi savlet-i hâl düzenin arar
Şevketlimiz bizim ile berâber
Nice dîn yolunda kurbânımız var

8.

Dedi elçiye kırala var söyle
Her dem eylediği da'vâlar hîle
Sen bir taraftan bir meydân eyle
Tuna yalısında meydânımız var

9.

Dedi şevketlimiz bayrak dikerim
Uyulur her vak[i]t dârım çekerim
Sarkıtam yolunu aldı süvârim
Fedâ Hak yolunda bir cânımız var

10.

Dedi Moskof hükümdârım Rusya'da
Donanmalarım varınca biñ pâre
Karayı deryâyı yakarım nâra
Geldi emir vakt [u] zamânımız var

11.

Dedi şâhım git hâzır ol elçiye
Bir alay endâzeye [ve] ölçüye
Gemileriñ uğraturım balçığa
Durmasın vak[i]tler devrânımız var

12.

Dedi Moskof dağlar gibi ...
Gülleler havâda yıldız ...
Hesâb olunmaz ...
Benâdirler nice ...

13.

Yazıldı fermânlar her bir köşeye
Düşdi dîn [ü] gayret Bekir Paşa'ya
Sıdkı bütün ...
Sünnet-i Resûl ...

14.

Dedi şâhım dîn yolunu ararım
İntizâr eylemiş fukarâlarım
Dâ'im onlar için yoktur karârım
Sâhib-i îmâna beyânımız var

15.

Ordular düzüldü ...
Çâr köşeden ehl-i İ[s]lâm] ...
Kalktı ordu her köşeye ...
Dervîş Paşa gibi arslânımız [var]

16.

Dedi Moskof ârzû ederim Mısır'a
Cümle 'asker kaldırayım esîre
Çarh-ı kârım olsun Bağdâd Bas[ı]ra
Kuş gibi uçmağa eyvânımız var

17.

Dedi şâhım bu iş gider hoşuña
Bundan böyle bir düşeyim peşiñe
Kıyâmetler koparayım başıña
Mıs[1]r arslânları merdânımız var

18.

Dedi şâhım hâzır olsun vaktine
Sığındım bir Mevlâ-yı Hak dînine
Gönlümüz zindedir vermem zabtına
Muhtâr Paşa gibi arslânımız var

19.

Dedi Moskof çok zamândır hâzırım
Gâyet-i ‘asker için yoktur ‘özüüm
Yeñi baştan saña ordu düzerim
Havâ karıştıran tûfânımız var

20.

Dedi şevketlimiz Mevlâ’dan medâr
Seniñ biñ kelbiñ bir arslân yudar
Bil ki alt olursuñ azma bu kadar
Ekilmiş biçilmiş harmânımız var

21.

Dedi Moskof bir meydâna gelelim
Seniñ ile bir imtihân olalım
Alt olandan masârifi alalım
Saña göstereyim peymânımız var

22.

Ayların eyyâmı muharrem geldi
Sene biñ iki yüz dok[san dört oldu]
Ulular velîler cemâ‘[at kıldı]
Bize himmet eder ‘irfânımız var

23.

Buyurdu şâhım kurdu merd-i cengi
Bir taraftan Sırlı ile Firengi
Nice bir karış ...
Göz gözi ...

24.

Dedi Moskof neler gösterem saña
Ya ölüñ harâcı ya veriñ baña
Veriñ istediğim kilimden buña
Sitanbul’da ‘ahd [ü] peymânımız var

25.

Dedi şevketlimiz ...
İnşâallâh murâdım verir ...
Dönme ikrârından sen ...
Sıdk ile Mevlâ’dan ... [var]

26.

Dedi şevketlimiz kurulmuş mîzân
Dâ'im hâlî kalmaz kulu niyâzdan
Urûm'dan Kırım'dan Kars'tan Sivâs'tan
Şâd edip cihânı dîvânımız var

27.

Dedi Moskof şimdi geçem Tuna'dan
Sırlara yok bakacak nisâdan
Nice yüz biñ 'asker dâr-ı zinâdan
On milyon Kazak'ı sayanımız var

28.

Dedi şevketlim Tuna'dan geçeyim
İnşâllâh köküñ kesip biçeyim
Nice meydân açıp kanlar saçayım
Urûm'dan Acem'e [çok] şânımız var

29.

Dedi Moskof uğratırım belâya
'Akıl ermez bende olan hîleye
Çok yiğitler hasret gitti sılaya
Saña göstereyim yamanımız var

30.

Dedi şevketlimiz hîleñ bozarım
İnşâallâh temelini kazarım
Tutrakan'da Petrepol'de nazarım
Şükür bir Mevlâ'dan güvenimiz var

31.

Dedi Moskof küt ederim belîñi
Darbem pektir koparırım koluñı
Ezel zapt eyledim bunca ülkeñi
Aslında başta meydânımız var

32.

Dedi Şevketlimiz evvelâ Allâh
Sığındım sıdk ile ...
Katayım girdâba seni ...
Muhammed dînine îmâ[nımız] var

33.

Dedi şevketlimiz yapar yıkarım
Taş[lar]ı taş üstüne katarım
Seni kendi â[teşinde yakarım]
Gösterem yollar ...

34.

[Bizim] ordumuz bir alayda üçtür
Diyâr-ı gurbette gezmesi güçtür
'Âşık Derûn'ıñ gördüğü düştür
Şân olsun cihâna destânımız var

METİNLERDE GEÇEN BAZI SÖZCÜK VE DEYİŞLER

a'dâ : düşman || **ağniyâ** : zenginler || **âhen** : demir, zincir || **âmil** : yapan, işleyen || **'amm** : amca || **Allâhu a'lem** : doğrusunu Allah bilir || **'asâ** : asa, değnek || **bâğbân** : bahçıvan || **bârân** : yağmur || **bay u gedâ** : zengin ve fakir || **belfi** : Arapça "evet" || **benâdir** : ticaret yerleri, ticaret iskeleleri || **bend olmak** : bağlanmak || **bürhân** : delil, kanıt || **ceng** : savaş || **cevlân** : gezme, dolaşma [sözcüğün aslı cevelân'dır.] || **çarh-ı kâr** : kâr çarkı, iş çarkı || **çeng** : kanuna benzer, dik tutularak çalınan çalgı || **dem** : nazar || **derdimend** : dertli [sözcüğün aslı derdmend'dir] || **dîde** : göz || **dîn[-i] bir** : birden fazla destanda geçtiği görülen bu tabir ile İslâmiyet kastedilmektedir. Ancak terkip bir galat olarak "dîn-i bir" şeklinde de "birlik dini, vahdet dini" karşılığında kullanılmış olabilir. Çünkü "dîn bir" ya da "dîni bir" Türkçe'de farklı bir anlam ve bir sıfat oluşturacak yapıdadır [dîni bir kimse gibi] || **diyânet** : dindarlık || **düvel** : devletler || **ebcedinde sâhib-kırânı olmak** : Eskiden çeşitli yöntemlerle fal bakılırdı. Bu yöntemlerden bir kısmında ebced hesabının da kullanıldığı bilinmektedir. Sahib-kırân, üstün olan hükümdar anlamına gelir. Selîmî'nin şiirinde bu ifade bahtı açık olmayı ifade etmektedir. Aynı zamanda ebcedin, harflerin sayısal değeri olduğu göz önünde bulundurulduğunda terkinin, üstünlük sağlayacak kadar asker ve teçhizat anlamına geldiği düşünülebilir. || **elvân elvân** : renk renk, rengârenk || **enbiyâ** : nebîler, peygamberler || **encâm** : son, nihayet || **er dolusu** : âşıkların manevî bir şahsiyetin (Hızır, mürşit, pîr) elinden içtikleri kutsal bade || **ervâh** : ruhlar || **evsâf-ı celî** : suretleri parlak olan, aydın || **eyyâm** : günler || **ferizân** : vezirler [Sözcüğün aslı ferzân'dır. Farsça çokluk eki almasına rağmen Selîmî'nin destanında sözcük, tekil anlamda kullanılmış ve sonuna Türkçe çokluk eki getirilmiştir.] || **fütûhât** : zaferler, fethedilen yerler || **gaflet** : dikkatsizlik, vurdumduymazlık || **gayret kuşağı** : gelinlik kızların bellerine dolanan kırmızı kuşak || **gazâ** : din uğruna yapılan savaş || **gilmân** : cennette hizmet gören || **gidi** : pezevenk, kaltaban || **gulgule** : bağrışıp çağrışma, velvele || **gûşuna mengûş etmek** : kulağına küpe etmek || **gülbeng** : törenlerde topluca okunan dua veya ilahi [aslı gülbâng'tır] || **hamd ü senâ** : Allah'a şükretme ve onu isimleriyle methetme || **hamâ'il** : kılıç kayışı || **hâmil** : yüklü, taşıyan || **haşâ** : altın eyer örtüsü || **haşr** : ölümlerin dirilip toplanma günü, kıyamet günü || **hâtırı sımak** : hatırı kırmak, teklifi geri çevirmek suretiyle incitmek || **hâzırân** : hazır olanlar, bir iş görmek için bir araya gelmiş kimseler || **hel etâ** : Kurân'da Dehr ya da İnsân suresi olarak da bilinen bir sure || **hezâr** : bin || **hümâm** : himmet sahibi || **ibtidâ** : başlama, başlangıç || **iktidâ etmek** : uymak, riayet etmek || **istihkâm** : düşman hücumlarını karşılamak için yapılan siper ve benzeri yapılar || **kemter** : daha aşağı, alçak || **kerem kâni** : cömertlik madeni || **kudretullâh** : Allah'ın kudreti || **kumbara** : elde atılan çeşidi de bulunan bir nevi havan topu [aslı humbara'dır] || **küffâr** : kâfirler || **küheylân** : gözü sürmeli bir cins Arap atı || **küşâd** : açma, çözme [Bezmî'nin destanında düşman ordusunun çözülüp dağılmasını karşılamak için kullanılmıştır.] || **makbûl** : beğenilen || **masârif** : masraflar, bedeller || **melâ'ik** : melekler [metinde teklîk anlamında kullanılmıştır.] || **mel'ûnet** : lanete uğramış, lânetli || **me'mûl** : umulan, ümit olunan || **merdân** : mertler, yiğitler [Bezmî'nin destanında tekil anlamda kullanılmıştır.] || **metânet** : maddî veya manevî sağlamlık || **mezîd** : arttırma, çoğalma || **mihmân** : misafir || **misâk** : sözleşme, yemin || **miyân** : bel || **mîzân** : terazi, ölçü, ölçek || **müheyyâ** : hazır, amade || **mülhem** : ilham edilmiş, içine doğmuş || **mürûr** : geçmek, geçip gitmek || **nâr** : ateş || **nâzır** : gözetken, kollayan || **nîsf** : yarım || **niyâz etmek** : yalvarmak || **nûr-ı dîde** : göz nuru, evlatlar || **nusret** : zafer, yengi, Allah'ın yardımı || **od** : ateş || **pür-nem** : hafif ıslak, nemli || **ricâl-i gâ'ibân** : her devirde olan fakat görülmeyen ve Allah'ın emirlerine göre insanları idareye çalışan kimseler || **rub'-ı meskûn** : eskiden, yeryüzünün insan yerleşimini de kapsadığı düşünülen

¼'lük kısmı || **ser** : baş || **serdengeçti** : akıncı fedaisi || **ser-efrâz** : seçkin, meşhur || **serencâm** : bir işin sonu, başa gelen ibretlik olay || **silk** : yol || **solak** : eskiden padişah ordusuna mensup bir grup asker || **sûzân** : yakan, yakıcı, ateşli || **şâm** : gece || **şâtır** : büyük bir zatın atının yanında gitmekle görevli ağa || **şeh-bâz** : yiğit, şanlı, gösterişli || **şehîdân** : şehitler || **şems** : güneş || **şevketli** : Osmanlı padişahlarına verilen bir sıfat, isim gibi de doğrudan “padişah” anlamında kullanılabilir || **şikâr** : av || **şühedâ** : şehitler || **tahrîr** : yazmak || **taş** : dış || **tertib görmek** : savaş teçhizatını hazırlamak || **üryân** : çıplak || **vird** : belirli zamanlarda tekrarlanan dua veya ilahi || **yelmek** : esmek, koşmak, acele etmek || **yesîr** : esir, köle [bir söyleyiş özelliği olarak sözcüğün başında ses türemiş olmalıdır] || **Zıllullâh** : Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, hükümdar

NOTLAR

¹ Neşrettiğimiz destanları “Moskof Destanı” olarak nitelememizin nedeni, metinlerin bazılarının cönklerde bu ad altında verilmiş olmasıdır.

² Âşık Ali'nin destanında tercih edilen yazılışlar ve bunların orijinal biçimleri: 5/4: Altın teberli saka koşdı [metin] || 7/4 düşmanı : düşmana || 10/1 Seyr eyle küffârı : Seyr eyle gidi küffâra || 10/4 pâdişâh : pâdişâhım || 11/2 el : elin || 12/3: kilîsesin : kilîselerin.

³ Köprülüoğlu'nun destanında tercih edilen yazılışlar ve bunların orijinal biçimleri: 3/2-4 ikinci mısra ile nakarat mısraı metinde (sehven) yer değiştirmiş || 4/3 keremiñle : bu kereminde || 9/3 sanca[k] ister seni : sanca[k] var istersen || 11/1 dört oldu : dörtte || 12/1 Müslümân dîni sınandı : Müslümânlarıñ dînini sınandı.

⁴ Destanın, Millî Kütüphane yazmaları içinde rastladığımız iki metnin nüsha farkları: 1/1 ervâh sözcüğü Cönk 84'te bulunmamaktadır || 2/1 kuşandı : koştı Cönk 84 || 2/2 bellerinde âhen : beller âhım Cönk 36 || 2/4 sadr-ı a'zam : sudûr-ı a'zam Cönk 36 || 3/3 ile : bile Cönk 36 || 5/2 şâhıñ : o şâhıñ Cönk 36 || 7/2 bu : ve Cönk 36 || 7/2 olduk : oldu Cönk 36 || 7/3 Mevlânâ : Mevlâ Cönk 36 || 10/1 âlim sözcüğü Cönk 36'da yok.

⁵ Selimî'nin destanında tercih edilen yazılışlar ve bunların orijinal biçimleri: 5/1 erenler : anlar || 7/3 başına : boğazına || 7/4 'ahd [ü] peymânımız : 'ahd amânımız || 8/1 haşrı : hâşe || 10/4 ismin : ismini || 16/2 her yandan : her bir yandan || 16/3 piyâde : piyâdemiz || 16/4 Üç yüz biñ atla küheylânımız var : Üç yüz biñ küheylân atlarımız var

⁶ 06 Mil Yz Cönk 80 numaralı yazmada bulunan destan baş ve son kısmından eksiktir. Bu nedenle metnin neşri esnasında 06 Mil Yz Cönk 1249 numaralı nüshayı esas aldık. Ancak imlâ ve yazıda karşılaştığımız problemleri halletmek için eksik nüshadaki metni de kontrol ettik.

⁷ Bezmî'nin destanında tercih edilen yazılışlar ve bunların orijinal biçimleri: 3/1 böyle nişane : böyle bir nişâne || 7/1 geldi : gelince || 20/4 Ettikleri olan meydân eyledi : Ettikleri olan gelsin meydâna || 25/4 Kâfir : Kâfire || 28/2 yoktu : yok idi || 31/1 siper : hep siper || 33/1 binâyı : bir binâyı || 39/2 emsâl : emsâli || 39/3 altı : ol altı.

⁸ İskender'in İslâm büyüğü olduğu yönündeki inanç oldukça eskilere dayanır. Onun tarihsel kişiliğinin dışında “Zülkarneyn” ismiyle bilinen ve Kurân'da da geçen bir başka karakter ile karıştırılan ikinci bir kimliği bulunmaktadır.

⁹ Rızâ'nın destanında tercih edilen yazılışlar ve bunların orijinal biçimleri: 9/1 Cihân : İki cihân || 11/3 [vi]r bize : [vi]re bizlere || 18/1 der : der ki.

¹⁰ Âşık Derûn'un destanında tercih edilen yazılışlar ve bunların orijinal biçimleri: 5/1 geldi nâme : geldi bir nâme || 19/4 karıştıran : karışmandan || 23/1 şâhım : şevketlim || 23/2 Bir taraftan Sırlı : Bir taraftan Karadağ'a Sırlı || 24/4 'ahd ü peymânımız : 'ahd ü

amânımız ||27/3 ‘asker : ‘askerim ||28/1 şevketlim : şevketlimiz ||30/4 güvenimiz [güvanımız da olabilir] : gümânımız

KAYNAKLAR

Devellioğlu, Ferit, (1999), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi.

İpek, Nedim, (2002), “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı”, *Türkler*, C.13, s.15-24, Ankara.

Kurat, Akdes Nimet, (1970), *Türkiye ve Rusya*, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Öztuna, Yılmaz, (2006), *Osmanlı Devleti Tarihi / Siyasi Tarih 1*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.

Uçarol, Rıfat, (2008), *Siyasi Tarih (1789-2001)*, İstanbul, Der Yayınları.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1978), *Osmanlı Tarihi*, C.IV, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yeniçeri, Özcan, (2002), “Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Barış Antlaşması”, *Türkler*, C.12, s.840-858, Ankara.

Yorga, Nicolae, (2005), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Çev.: Nilüfer Epçeli), C.4-5 [4. cilt “a”, 5. cilt “b” ile gösterildi], İstanbul, Yeditepe Yayınevi.

Yazma Eserler

Âşık Ali, *Hâzâ Türki*, Millî Kütüphane Yazmaları, 06 Mil Yz Cönk 74.

Bezmî, *Ol ki Tâtâr Hân İde Seyrân Kırım İçin Destân Ehl-i Dil ü İrfân Okuyan El-ân*, Millî Kütüphane Yazmaları, Millî Kütüphane Yazmaları, 06 Mil Yz Cönk 1249 ve 06 Mil Yz Cönk 80.

Köprülüoğlu, *başlıksız*, Millî Kütüphane Yazmaları, 06 Mil Yz Cönk 14.

Rızâ, *Destân-ı Rızâ Efendi*, Millî Kütüphane Yazmaları, 06 Mil Yz Cönk 73.

Selîmî, *Destân-ı Moskof*, Millî Kütüphane Yazmaları, 06 Mil Yz Cönk 236.

Şem‘î, *başlıksız*, Millî Kütüphane Yazmaları, 06 Mil Yz Cönk 84 ve 06 Mil Yz Cönk 36.

Âşık Derûn / Derûnî, *Destân-ı Moskof*, Millî Kütüphane Yazmaları, 06 Yz Cönk 36.

Rızâ, *Destân-ı Rızâ Efendi*, Millî Kütüphane Yazmaları, 06 Mil Yz Cönk 73.